

MALACOLOGIE IN NEDERLAND, 1934-2004

Bewerking van voordracht gehouden voor de jubileumvergadering op 2 oktober 2004

A.C. van Bruggen**Malacology in the Netherlands, 1934-2004**

This is a summary of a paper read on the occasion of the 70th birthday of the Netherlands Malacological Society (meeting of 2 October 2004, Amsterdam). Attention is drawn to the great sociological changes of the past seventy years (= three generations!) and how these factors have influenced the society. Table 1 lists the presidents of the society with their period of service and professional background, tables 2 and 3 show significant data in the history of the society and table 4 is a continuation of a paper on fifty volumes of Basteria (Van Bruggen, 1987).

Malacologie in Nederland in een historisch perspectief is zonder meer synoniem met de Nederlandse Malacologische Vereniging. De geschiedenis van de vereniging is al eerder meer dan adequaat beschreven (Jutting, 1977; Kuiper, 1984; Nieuwenhuis, 2001), zodat ik mij zal beperken tot een paar algemene beschouwingen.

Zeventig jaar impliceert ongeveer drie generaties. Wat is er veranderd in drie generaties? Eigenlijk vrijwel alles! Een paar voorbeelden mogen dit illustreren. Voor de oorlog (de oorlog 1940-1945 is de grote cesuur in de recente geschiedenis van Nederland geworden) speelde het paard nog een grote rol in het transport. Met mijn broertje ben ik tijdens de mobilisatie in september 1939 in Den Haag op het Malieveld naar de grote paardenvordering en -keuring gaan kijken. Iedere groenteboer, melkboer, kolenboer, schillenboer, vuilnisophaaldienst, boerderij, transportonderneming, enz. diende (indien mogelijk) ten minste één paard af te staan aan het op dat ogenblik sterk vergrote leger. Ik heb nooit meer zo veel paarden bijeen gezien. Wat betreft auto's was er een dergelijke vordering, maar dat leverde uiteraard heel wat minder op.

Het reizen was destijds niet altijd even eenvoudig. Gebieden die tegenwoordig simpelweg vrijwel dagelijks via een luchtverbinding bereikt kunnen worden, vereisten vroeger langdurige voorbereiding. Toen Dr. Van Regteren Altena uitgenodigd werd deel te nemen aan een Deense verzameltocht naar de Canarische Eilanden in 1947 werd dit (destijds geheel terecht) een 'expeditie' genoemd. Hij vervoegde zich persoonlijk bij mijn vader (die destijds de financiën van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen beheerde) in Den Haag om zijn zaak te behartigen. Natuurlijk kreeg hij zijn (bescheiden) subsidie zodat de bootreis geregeld kon worden.

Na de oorlog werd het buitenland langzamerhand weer toegankelijk, eerst het nabije buitenland, later het verre buitenland en nog veel later ging men buiten Europa verzamelen. Wij vergeten wel eens dat een aantal landen aanvankelijk niet of nauwelijks toegankelijk was. Er was geen sprake van zelf achter het IJzeren Gordijn (Midden- en Oost-Europa, te beginnen bij de grens tussen de Bundesrepubliek en de D.D.R.) materiaal bijeen te brengen. Het Spanje van Franco was zeer xenofob en

gesloten, het Griekenland van de kolonels was evenmin een gewilde bestemming en Joegoslavië werd pas toegankelijk nadat Tito met het Oostblok had gebroken. Natuurlijk reflecteert het reizen over de grens eveneens de toegenomen welvaart, het grotere aantal vakantiedagen en toegenomen transportmogelijkheden (auto!). Let U eens op de volgende stelling. Bij de deelnemers aan de vergadering van 2 oktober 2004 waren er waarschijnlijk evenveel die NOOIT gevlogen hadden als in vergaderingen van de jaren dertig/veertig die WEL ooit gevlogen hadden.

Wat hadden wij aanvankelijk ter beschikking in de vorm van literatuur? Dat was weinig, maar wij waren er tevreden mee. Natuurlijk was er iets aan oudere literatuur of hier en daar wat in veldgidsjes als Prud'homme van Reine (1940, 1941): dat was echter voor de serieuze verzamelaar weinig bevredigend vanwege de onvolledigheid. Vanaf 1933 ging het wat beter. In allereerste instantie was daar natuurlijk de Fauna van Nederland, de drie delen over de mollusken die dateren van respectievelijk 1933, 1936 en 1942 (Jutting, Jutting & Engel). In 1937 verscheen de dissertatie van van Regteren Altena, die een eerste complete behandeling van de mariene mollusken (inclusief de fossielen) gaf: helaas was dit werk weinig toegankelijk voor de amateurs. Later kwam het onvolprezen werk van Kaas & ten Broek (1942), het enige boek dat alle mariene weekdieren behandelt; in de Fauna van Nederland ontbraken immers de inktvissen, een groep die bij strandwandelaars wel degelijk goed bekend was. In Kaas & ten Broek werd ook melding gemaakt van fossiele schelpen op onze kust. Helaas is er nooit een tweede druk gekomen van dit in zijn tijd zeer belangrijke boek.

Eigenlijk ontbrak ook een echte 'checklist' van de Nederlandse mollusken. Hierin werd min of meer voorzien door de fameuze Lijst van Gemeenten (Jutting, 1947, overigens niet de eerste dergelijke lijst) – hierin somt Tera van Benthem Jutting alle weekdieren van Nederland op met de gemeenten waar de soorten gevonden waren. Op zichzelf was dit niet zo'n goed systeem. Ten eerste bestaat onze mariene malacofauna ten dele uit soorten die als lege schelp door de zee op het strand geworpen worden. De lijst gaf dus niet aan waar deze soorten leefden, maar wel waar zij als schelp gevonden waren: een dergelijk probleem bestaat eigenlijk niet bij

land- en zoetwatermollusken. Ten tweede waren (en zijn) de gemeenten in ons land van zeer wisselende grootte. Bijvoorbeeld, de gemeente Apeldoorn omvat grote delen van de Veluwe, terwijl er echter ook talloze zeer kleine gemeenten bestonden, zoals het eiland Marken en Stad-Vollenhoven (25 ha!). Daarnaast was er ook het 'hokstelsel' van de botanicus Jan Sloff. Later is men van de gemeenten als vindplaats afgestapt en tegenwoordig wordt alles via de specifieke voorschriften van de European Invertebrate Survey (E.I.S.) op kaarten weergegeven.

Fig. 1. Dr. J.Th. Henrard was de eerste voorzitter NMV (1934-1948), hier in actie in het veld op het Naardermeer (1944). Dr. Henrard en de zijnen, de oprichters, loodsten de jonge vereniging veilig door de moeilijke jaren van de oorlog (1940-1945). Foto Dr. J.G.J. Kuiper.

Tabel 1. Voorzitters NMV 1934-2004

Dr. J.Th. Henrard (fig. 1)	1934-1948	botanicus (systematicus) Rijksherbarium
Dr. C.O. van Regteren Altena (fig. 2)	1948-1968	malacoloog/entomoloog (systematicus) RMNH
Dr. M.R. Honer	1968-1970	zoöloog (oecoloog) RUU
Dr. A.C. van Bruggen <i>ad interim</i>	1970-1972	zoöloog/malacoloog (systematicus) RUL
Prof. Dr. J. Joosse	1972-1976	zoöloog (experimenteel bioloog) VU
Dr. S. van der Spoel	1976-1978	malacoloog/marien bioloog (systematicus) ZMA
Prof. Dr. E. Gittenberger	1978-1984	malacoloog (systematicus) RMNH
Dr. A.S.H. Breure	1984-1990	malacoloog (systematicus) beleidsbioloog
Dr. W. Backhuys	1990-1996	malacoloog (systematicus) uitgever/boekhandelaar
Dr. J.J. Vermeulen	1996-2000	geoloog/botanicus (systematicus) Rijksherbarium
Dr. A.S.H. Breure	2000-2001	malacoloog (systematicus) beleidsbioloog
Prof. Dr. G. van der Velde	2001-2004	bioloog (oecoloog) KUN

Afkortingen: KUN = Katholieke Universiteit Nijmegen, RMNH = Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, RUL = Rijksuniversiteit Leiden, RUU = Rijksuniversiteit Utrecht, VU = Vrije Universiteit Amsterdam, ZMA = Zoologisch Museum Amsterdam

Fig. 2. Dr. C.O. van Regteren Altena, de tweede voorzitter NMV (1948-1968), erelid sinds 1967, zorgde voor de consolidatie van de vereniging, hier gefotografeerd na de uitreiking van zijn 'lintje' (Officier in de Orde van Oranje-Nassau), 1970. Foto Chr. Hoorn.

De voorzitters (tabel 1) bepaalden de toekomstige ontwikkeling van de vereniging en waren het gezicht naar buiten. Natuurlijk is de vereniging mede door de andere bestuursleden en vooral ook via de gewone leden tot bloei gekomen. Het heeft geen zin andere pioniers te noemen, maar wij maken een uitzondering voor de vrouwen. Net als de zustervereniging van de entomologen heeft de vereniging altijd weinig vrouwen geteld; misschien is het verzamelen toch wel een typisch mannelijke bezigheid (afgeleid van de jacht en voorziening voor het gezin?). Het eerste vrouwelijke bestuurslid was de befaamde malacologe Tera (Wouter S.S.) van Benthem Jutting (later gehuwd met drs. P.J. van der Feen).

Daarna telde het bestuur eigenlijk altijd één vrouw (die soms een prominente maatschappelijke positie bekleedde), een gewoonte waar pas laat in de vorige eeuw de klad in kwam wat onlangs gelukkig weer geremedieerd is. Saillante ogenblikken in de geschiedenis van de NMV zijn vastgelegd in tabellen 2 en 3.

Basteria was en is het kroonjuweel van de vereniging, vooral door het blijvende karakter van gepubliceerde onderzoeksresultaten. Ik heb destijds een analyse gemaakt van de eerste vijftig delen (Van Bruggen, 1987) en ik heb deze analyse nu voortgezet voor de delen 51 t/m 65 (tabel 4). De gegevens zijn steeds opgegeven per

Tabel 2. De vroege jaartallen

- 1933 – Van Benthem Jutting - Fauna van Nederland: Gastropoda, Prosobranchia en Pulmonata
- 1934 – Nederlandsche Malacologische Vereniging
- 1936 – Basteria
- 1937 – Van Regteren Altena - Bijdrage tot de kennis der fossiele, subfossiele en recente mollusken, die op de Nederlandsche stranden aanspoelen, en hunner verspreiding
- 1942 – Kaas & ten Broek - Nederlandse zeemollusken
- 1943 – Van Benthem Jutting - Fauna van Nederland: Lamellibranchia
- 1947 – Van Benthem Jutting - Lijst van gemeenten als vindplaatsen van Nederlandsche mollusken

Tabel 3. Selectie van latere jaartallen

- 1959 – Zilveren jubileum NMV
- 1959 – Entrop - Schelpen vinden en herkennen
- 1965 – Fossielenatlas
Janssen & De Vogel - Zoetwatermollusken van Nederland
- 1970 – Gittenberger, Backhuys & Ripken - De landslakken van Nederland
- 1977 – Zesde Europese Malacologencongres, Amsterdam
- 1984 – Gouden jubileum NMV

Het zilveren jubileum kan beschouwd worden als de basis voor de Europese, na 1977 Internationale, malacologencongressen. Het boek van Entrop was het eerste boek over mariene mollusken sinds Kaas & ten Broek. De voorlopers van de Fossielenatlas verschenen in Basteria. Gittenberger, Backhuys & Ripken was het eerste moderne landslakkenboek.

vijf delen, want dat maakt de cijfers beter te interpreteren. De verscheidene onderkende trends hebben zich inderdaad duidelijk voortgezet en ik laat de tabellen voor zichzelf spreken. Echter, we dienen even aandacht te besteden aan tabel 4e. Het aantal nieuw beschreven taxa is enorm toegenomen en reflecteert twee aspecten, nl. de ernstig onderschatte biodiversiteit van de weekdieren en het toegenomen vertrouwen in Basteria als medium van publicatie. Het zou interessant zijn eens uit te rekenen welk percentage van de wereldwijd nieuw beschreven taxa in Basteria het licht ziet.

Financiële details zijn intrinsiek weinig interessant, maar geven toch wel een beeld van verandering in de tijd. Er is sprake van een enorme inflatie over de afgelopen 70 jaar. Factoren als groei en expansie hebben een grote rol gespeeld. Twee voorbeelden mogen dit verduidelijken. De jaarlijkse omzet is gestegen van ca.

Tabel 4a. BASTERIA, periode 1987-2001, 15 delen (per 5 delen)

Vols. 51-55 947 pp. 157 art., gem. per artikel 6,0 pp.
Vols. 56-60 1021 pp. 113 art., gem. per artikel 9,0 pp.
Vols. 61-65 1002 pp. 120 art., gem. per artikel 8,3 pp.

Totaal aantal pagina's in 65 vols.: 546 (= vols. 1-50) + 947 + 1021 + 1002 = 3516 pp.

Merk op dat vols. 51-55 (5 vols.) tezamen meer pp. hadden dan vols. 1-50 (50 vols.)!

Vergelijk vols. 1-50:

Van 331 tot 1005 pp. per 5 vols., regelmatige stijging met alleen terugval bij vols. 41-45 = 546 pp.

De gemiddelde lengte van de artikelen varieert van minimaal 5,6 tot 8,9 pp. met uitschieters in vols. 31-35 (12,1 pp.) en 46-50 (12,9 pp.)

Tabel 4b. BASTERIA, periode 1987-2001, talen

Vols. 51-55	Eng. 68 %	Ned. 21 %	Dui. 11 %
Vols. 56-60	Eng. 82 %	Ned. 12 %	Dui. 6 %
Vols. 61-65	Eng. 89 %	Ned. 9 %	Dui. 2 %

Vergelijk vols. 1-50:

Engels – Regelmatige stijging van minimaal 17 tot maximaal 72 %

Nederlands – Langzame daling van max. 68 tot minimaal 20 %

Duits – Normaal van 1 tot 7 %, uitschieter van 12 % in vols. 36-40

Frans – Normaal van 0 tot 5 %, uitschieter van 6 % in vols. 21-25

Tabel 4c. BASTERIA, periode 1987-2001, geografie

Vols. 51-55	Ned. 11 %	Europa 49 %	Elders 40 %
Vols. 56-60	Ned. 8 %	Europa 37 %	Elders 54 %
Vols. 61-65	Ned. 3 %	Europa 39 %	Elders 56 %

Vergelijk vols. 1-50:

Nederland daalt regelmatig van 78, 87 en 76 % tot 21 %

Elders Europa stijgt van 8, 7, 4 % tot 52 %

Buiten Europa varieert van 14 tot 46 % met uitschieter naar beneden in vols. 6-10 = 6 %

Tabel 4d. BASTERIA, periode 1987-2001, milieu

Vols. 51-55	Zee 45 %	Zoetwater 9 %	Land 41 %
Vols. 56-60	Zee 53 %	Zoetwater 6 %	Land 41 %
Vols. 61-65	Zee 45 %	Zoetwater 9 %	Land 45 %

Vergelijk vols. 1-50:

Zee varieert van minimaal 42 tot maximaal 52 % met twee uitschieters tot 63 % in vols. 1-5 en 46-50

Zoetwater varieert van minimaal 9 tot maximaal 19 % met twee uitschieters tot 24 % in vols. 6-10 en vols. 21-25

Land varieert van minimaal 26 tot maximaal 42 %

Tabel 4e. BASTERIA, periode 1987-2001, nieuwe taxa

Vols. 51-55	103
Vols. 56-60	224
Vols. 61-65	110

Vergelijk vols. 1-50: 7-20, met twee uitschieters: vols. 36-40 = 44, en vols. 46-50 = 52 (plus nog 8 in Suppl. 2)

€ 150 tot ca. € 100.000 (inclusief de fondsen van Stibeman; we hebben ook nog het legaat van Van Dalsum ontvangen), dus een factor van 666. Het eerste gepubliceerde financieel verslag laat een bedrag zien van f 345,835 (waarvan ongeveer 2/3 voor Basteria) = € 157,19. Wat vooral kostbaar is geworden zijn de porti. In 1941 werd f 24,775 = € 11,26 aan porti uitgegeven, in 2004 werd € 4500,00 begroot! Dat is dus in 63 jaar 400-voudig verhoogd! Men dient hierbij echter wel te bedenken dat de vereniging vandaag de dag veel meer uitgaven per post verzendt dan vroeger; men kan stellen dat in 1941 één tot twee maal een Correspondentieblad en één maal een Basteria aan de post werd toevertrouwd, in 2004 is dat vermeerderd tot zes maal Spirula/CB, twee maal Basteria en één maal Vita Malacologica.

Heeft het zin in de toekomst te kijken? Een vrijblijvende voorspelling is nooit weg. In het algemeen geldt dat internet en digitale fotografie een toenemende rol zullen gaan spelen; analoge fotografie zal verdwijnen. De SEM ('scanning electron microscope') en eenvoudig DNA-onderzoek zullen wellicht sterk vereenvoudigd worden en onder het bereik van de amateur komen. Moleculaire methoden zullen natuurlijk vooral het onderzoek naar fylogenie en verwantschap sterk beïnvloeden; mogen we dan hopen op nieuwe uitgaven in de trant van Thiele en Wenz/Zilch waar we zolang op geteerd hebben? De effecten van verandering van klimaat zullen hun weerslag op de malacofauna niet missen, en ook aspecten van natuurbescherming zullen steeds belangrijker worden.

Tenslotte, wat kunnen we in de toekomst verwachten van de Nederlandse malacologie? Het ledental zal maar weinig toenemen, zeker niet als gevolg van de richting die de bevolkingsgroei en -samenstelling op gaat. Zolang de geldmiddelen niet royaler vloeien zal er geen expansie van Basteria mogelijk zijn maar zal het blijven bij een voortzetting van de huidige ontwikkeling; wat betreft Vita Malacologica, dit tijdschrift verkeert nog in de beginfase. En Spirula/CB? Houden zo! Verder lopen voorspelling en onvervulde wensen ('wishful thinking')

natuurlijk door elkaar heen. We weten dat aan een nieuwe fossielenatlas gewerkt wordt; pas onlangs is bekend geworden dat het zoetwatermolluskenboek herdrukt en/of bewerkt zal worden. Mogen we een nieuw boek over de landslakken en zeker ook over de mariene mollusken (echt nodig!) op (vrij) korte termijn verwachten? En veldgidsen voor land-, zoetwater- en zeemollusken? Als er eenmaal een goed geïllustreerd handboek over deze onderwerpen bestaat, dan is het maken van een veldgids niet meer zo'n enorme onderneming . . .

Literatuur

- BRUGGEN, A.C. VAN, red., 1977. Malacology in The Netherlands: 1-53. Ned. Malac. Ver., Leiden.
- BRUGGEN, A.C. VAN, 1987. Vijftig delen van Basteria, 1936-1986. – Basteria 51: 3-15.
- JUTTING, T. VAN BENTHEM, 1933. Mollusca (1) A. Gastropoda Prosobranchia et Pulmonata. – Fauna van Nederland 7: 1-387. A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij N.V., Leiden.
- JUTTING, T. VAN BENTHEM, 1943. Mollusca (1) C. Lamellibranchia. – Fauna van Nederland 12: 1-477. A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij N.V., Leiden.
- JUTTING, W.S.S. VAN BENTHEM, 1977. History of the Dutch Malacological Society. In: A.C. van Bruggen, ed., Malacology in The Netherlands: 43-53.
- JUTTING, T. VAN BENTHEM, & H. ENGEL, 1936. Mollusca (1) B. Gastropoda Opisthobranchia; Amphineura et Scaphopoda. – Fauna van Nederland 8: 1-106. A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij N.V., Leiden.
- KUIPER, J.G.J., 1984. Een halve eeuw Nederlandse Malacologische Vereniging. – Corresp.Bl. Ned. Malac. Ver. 220: 1554-1601.
- NIEUWENHUIS, J.G.B., 2001. De geschiedenis van de NMV. – Spirula/CB 320: 46-49.
- PRUD'HOMME VAN REINE, W.J., 1940. Wat vind ik aan het strand: I-VI, 1-123. Zutphen, W.J. Thieme & Cie.
- PRUD'HOMME VAN REINE, W.J., 1941. Wat vind ik in sloot en plas: I-VI, 1-148. Zutphen, W.J. Thieme & Cie.

Adres van de auteur
Cees Laseurlaan 1185
2597 GN Den Haag
e-mail: acvanbruggen@hetnet.nl